

«ЗАХІД» ТА «СХІД»: КРИЗА ВІДНОСИН ЧИ РІЗНІ ПОГЛЯДИ НА ТЕОРІЮ СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядається протистояння між «Сходом» та «Заходом» у контексті застосування нових «нелінійних», «постнеокласичних» позицій щодо розвитку сучасних соціальних систем. Під «протистоянням Схід – Захід» пропонується розуміти – протиріччя в сучасних політичних відносинах між ісламським Близьким сходом та потужними групами бізнес інтересів західних країн. Стверджується, що з боку «Сходу» ця боротьба набула змісту збереження не тільки природних ресурсів, а й політичної та навіть культурної самостійності.

Ключові слова: «Схід», «Захід», суспільство, «лінійність».

В статье рассматривается противостояние между «Востоком» и «Западом» в контексте применения новых «нелинейных», «постнеокласичних» позицій по развитию современных социальных систем. Под «противостоянием Восток - Запад» предлагается понимать - противоречия в современных политических отношениях между исламским Ближним Востоком и мощными группами бизнес интересов западных стран. Утверждается, что со стороны «Востока» эта борьба приобрела содержания сохранение не только природных ресурсов, но и политической и даже культурной самостоятельности.

Ключевые слова: «Восток», «Запад», общество, «линейность».

In the article the confrontation between «East» and «West» in the context of the use of new «nonlinear», «postneoklasychnyh» position on the development of modern social systems is considered. A «confrontation East - West» offer understanding - a contradiction in contemporary political relations between the Islamic Middle It is argued that East and powerful groups of business interests of Western countries from the «East», this struggle has become not only the content of saving natural resources, but also political and even cultural autonomy.

Key words: «East», «West», society, «linearity».

Постановка проблеми. Проблема протиставлення та протистояння східної та західної цивілізацій виникла не сьогодні. У різних аспектах та трактуваннях цю проблему розглядали протягом десятиріч. Теорія «світ-системи» І. Валлерстайна, що з'явилася на «Заході», відводила «Сходу» статус перехідної культури – цивілізації другого гатунку. На перший погляд, таке припущення можна визнати доречним, але, навіть, визначення «Заходу» та «Сходу» має багато значень та є достатньо умовним, відносним. Наприклад, М.Я. Данилевський [5] під «Сходом» розуміє східноєвропейських слов'ян, перш за все Росію, тобто мова йде не про Схід загалом, а про схід Європи, але в цьому випадку, так би мовити, – «Євросхід» має відігравати важливу роль в об'єднанні цивілізацій Європи та Азії.

З іншої точки зору, під «Сходом» розуміють прадавні цивілізації з надзвичайно складною та незрозумілою для європейців культурою Далекого

Сходу (Китай, Індія, Індокитай). У сьогоденнішому геополітичному контексті під «Сходом» більше розуміють ісламський Близький Схід, до якого відносяться країни Малої Азії, Східного та Південного Середземномор'я; під «Заходом» – Західну Європу, США, Канаду, весь християнський світ та його традиції. Але незважаючи, на певну погодженість у розробці категоріально-понятійного апарата, між представниками сучасного наукового співтовариства питання протистояння «Сходу» і «Заходу» як і раніше розглядаються з різних позицій, що відповідно вимагає свого подальшого дослідження.

Аналіз актуальних досліджень. У незалежній Україні до новітніх поглядів на суспільство як об'єкт аналізу почали активно звертатися наприкінці ХХ (90-ті рр.) – на початку ХХІ ст. До проблеми тоталогії звертаються у своїх роботах В.В. Кізім [6], І.В. Бойченко [2]. Саме І.В. Бойченко робить оглядовий аналіз новітніх теоретичних розробок, що охоплюють не лише тоталогію, а й синергетику. 2005-го р. О.В. Романенко у фаховій монографії [11] дає системний аналіз розвитку новітніх ідей та течій, що визначають «процес старіння» лінійного підходу до розуміння суспільства, це важливий момент, тому що з'являється саме орієнтована фахова монографія з проблем аналізу суспільного розвитку. У російській соціальній науці відповідний матеріал для аналізу є монографія відомого російського дослідника С.А. Кравченка [8] та В.Г. Німеровського [9], які розглядають сучасні соціологічний підхід до новітніх соціально-філософських концепцій «синергетики», «соціології ризику» тощо. Ці матеріали спонукали до знайомства з роботами І.Р. Пригожина, І. Стінгерса [10] та У. Бека [1] та змусили звернутися до спроб зрозуміти характер соціальних та політичних змін у сучасному суспільстві з «нелінійних», «постнеокласичних» позицій.

Мета статті – розглянути протистояння між «Сходом» та «Заходом» у контексті застосування нових «нелінійних», «постнеокласичних» позицій щодо розвитку сучасних соціальних систем.

Виклад основного матеріалу. У контексті досягнення зазначеної мети під «протистоянням Схід – Захід» пропонуємо розуміти, виключно, протиріччя в сучасних політичних відносинах між ісламським Близьким сходом та потужними групами бізнес інтересів західних країн, тобто, з боку «Заходу» це перш за все економічні інтереси. З боку «Сходу» ця боротьба набула змісту збереження не тільки природних ресурсів, а й економічної, політичної та навіть культурної самостійності. Значною мірою боротьба за етнокультурні, релігійні цінності робить це протистояння гострим та не примиренним. Тому, перш за все, важливо побачити не відмінності наших суспільних систем, а зрозуміти глибину, значущість самобутності та не повторності наших культур і зробити все для їхнього збереження.

Зрозуміло, що традиційні підходи до розуміння суспільства, суспільної системи поступово втрачають свою актуальність, доцільність. Західна демократія презентується одномірно, виключно в межах англо-американського, тобто «західного» зразку, у, водночас ігноруючи новітні теорії про багатомірність суспільства. Можна побачити, що «демократія» залишається в

«лінійному» вимірі у нашому багатомірному світі. У межах «лінійних» підходів, додаткових запитань сьогодні, з'являється значно більше ніж відповідей. Найбільш гостро постає питання руйнівних явищ, процесів – «ризиків» у суспільстві та зростання ентропії, як фактору, що спричиняє хаотичні прояви, унеможлиблює організацію суспільства в межах «лінійних» зрозумілих, але не відповідних теорій. За таких умов синергетика, що вбачає в хаосі зародження нової, упорядкованої форми, стає актуальною. Формування нового синергетичного підходу до аналізу суспільного відбувалося після фундаментальних робіт у математичному моделюванні «надскладних систем». Не соціальна система переживає хаос та, як наслідок, ентропію при накопиченні несистемних хаотичних явищ «ризиків». Лише соціальна система, завдяки своїй складності та варіативності має можливість зберегти себе та свою сутність, змінюючи окремі елементарні підсистеми, що вражені ентропією. І. Пригожин та І. Стінгерс у своїй праці «Порядок из хаоса» зазначають, що рисою виключно соціальної еволюції є її «не ентропійний» характер, бо соціальна еволюція відбувається не за лінійними правилами, а за законами «складних динамічних систем» (с. д. с.). У таких системах лінійна рівномірність та рівновага неможливі, так як «с. д. с.» мають діалектичну, а не лінійну складність, що означає значну кількість простих, первинних елементів, серед яких постійно відбувається обмін – змін [9. с 3–8]. Значення набуває не статична система рівноваги, а процес розвитку, не статична структура елементів, а закономірність руху, змін. Таким чином, пошук закономірного не в статичній рівновазі, але в рівномірному процесі змін та оновленні. Легко зрозуміти «статичну врівноваженість», але значно складніше побачити і усвідомити процес швидкісного, але закономірного розвитку «надсистем» зі значним числом «макропідсистем», їх складових «мікросистем» та простих елементів. У даному випадку виникає своєрідна «над цікава» ідея: ентропія в «свідомих інтелектуальних» системах, де розум та свідомість є невід'ємними рисами, хаос не стає руйнівним ентропійним явищем, що не має самообмежень відповідно до законів простих лінійних систем [10]. У надскладних суспільних системах хаотичність – наслідок свідомих дій, які можуть мати певні цілі, що не можливо у ентропійних природних явищах, системах.

Постає питання про існування певних, не змінних, суспільних «констант» у свідомості та суспільстві (або скоріше – суспільній свідомості). Ці постійні не змінні поняття мають риси «загальності» та «беззмінності», тобто *тоталосності* [6, с. 9, 20]. Так, наприклад, поняття співвідношення «добра» та «зла», не конкретного, тимчасового змісту цих явищ, а їхнє тотальне розуміння та протиставлення як певних понять глобального та «тоталосного» змісту. Таким чином, тоталогічні ідеї надають змогу побачити та зрозуміти наявність універсальних явищ, що визначають певні «константи» суспільного буття кожної окремої суспільної системи та утворюють можливість збереження самобутнього суспільства як цілісності в умовах хаосу та зростання ентропії загалом.

Європейські традиції погляду на суспільство нам близькі та достатньо добре зрозумілі, а те, що стосується ісламського «Сходу», залишається поза межами традиційних пошуків соціологів та загалом суспільствознавців. Це пов'язано з домінуванням ісламу, як ідеологічного фундаменту, в усіх сферах суспільного буття. Останні десятиріччя в межах мусульманської традиції затверджується так званий «ісламський фундаменталізм», який не тільки закликає боронити інтереси «істинної віри», але й наполягає на агресивному розповсюдженні цієї віри шляхом жорсткої боротьби навіть за допомогою збройної сили. Навряд чи слід вважати насильницьку фанатичну ідею спроможною народити та сформувані певні наукові або, хоча б логічні теоретичні ідеї. Тому новітню теорію, яка б могла зайняти місце у науковому світі, слід шукати у навколо релігійних сферах.

В історичній ретроспективі ісламського світу [2; 3; 4; 7] існують приклади у межах відомої Кордовської школи і навіть у пізніших авторів соціальних теорій (Аль-Фарабі, Ібн-Халдун, Ібн-Рушд, Аль-Хорезмі та інші). Вони висловлюють важливу думку про те, що суспільство зароджується поступово – як наслідок сімейно-родинних відносин. Уже у XIV ст. Ібн-Халдун створює, наприклад, струнку та переконливу теорію, де «меч» та «перо» (тобто влада та розум, інтелект) самі творять суспільство [4]. Важливо, що у своїй творчості Ібн-Халдун відмовляється від ідеї стихійної сукупності людських відносин та висуває (скоріш всього інтуїтивно, на дещо спрощеному рівні) ідею суспільної еволюції за рахунок не «дурного» розростання кількості членів суспільства, а у зв'язку зі зростанням складності суспільних відносин, суспільної системи. Він виділяє три етапи цього розвитку: «дикість»; «степ» або етап сільського життя; «міське життя» [4]. Як бачимо, у цих етапах зміни суспільства відображено: спосіб виробництва; рівень складності, організації суспільних відносин, суспільного устрою.

«Місто» за поглядами Ібн-Халдуна – це складна суспільна організація, яка виходить поза межі патріархальної традиції. Тут виникають торгівельні, виробничі, фінансові, адміністративні, державні, інтелектуальні рівні суспільних зв'язків. Важливо розуміти, що такий значний теоретичний історичний фундамент повинен сприяти появі новітніх поглядів на суспільство та суспільний розвиток і не на рівні екстремістських ідей типу «Великого Ісламського Халіфату», а близьких до відповідного науково-ідеологічного рівня. Соціально-філософською ідеєю такого рівня можна вважати «Третю Світову Теорію» чи «Теорію Третьої Хвилі Цивілізації» М. Каддафі. Слід розуміти та пам'ятати, що ця ідея залишається під безперечним впливом релігійної ісламської традиції, але все ж, визначає близький до наукового типу підхід та логіку. Значний вплив, чи скоріш тиск ісламу є безумовною рисою будь-якого соціально-політичного вчення ісламського Сходу, і зараз, і в історичній ретроспективі.

М. Каддафі висловлює та певною мірою обґрунтовує ідею народження «Третьої Хвилі Цивілізації» в межах так званого «Третього Світу», де такі країни, як Лівія, з їхніми значними природними та людськими ресурсами,

повинні зайняти у світі відповідне значне місце. Лідер лівійського суспільства вбачає у розподілі людства на перший-третій світи стримуючий фактор і стверджує, що саме нестримання з боку світових лідерів, а співробітництво із країнами Третього Світу повинно визначати світовий розвиток у найближчий час. Відповідно спротив Заходу, тобто «Першого Світу» цьому розвитку, породжує «третю хвилю революції» – ісламську. Таке ствердження можна сприймати досить стримано, але неможливо не відчувати певної загрози для сучасного світу. Існування «третьої хвилі» суспільного розвитку, яка «здіймається» на ісламському Сході не може не цікавити дослідників і теоретиків суспільства. Така революційність та певна жорсткість є відповіддю на розподіл світу за схемою «центр – периферія», «цивілізовані суспільства» та відповідно на ті, що не визнаються цивілізованими.

Убивство М. Каддафі, публічне знущання з його тіла (відео було розміщено в соціальних мережах) та поховання з порушенням релігійних канонів, реакція західних лідерів на це відео продемонстрували не перемогу західного демократичного способу життя, а скоріше кризу ціннісної системи західної демократії. Відсутність сучасних, оновлених ідей та практичного досвіду їхнього застосування в політичній діяльності призводять до появи застійних, агресивних планів нав'язування своїх «глобальних» цінностей. Поява саме таких теорій чи ідей, їхня реалізація, можуть породжувати значні кризові явища як у певних регіонах, так і у загальнолюдському масштабі. Саме невизнання та небажання помічати зміни в ісламській соціально-політичній ідеологічній сфері спричиняє значні хаотичні прояви.

Так спроба здійснити хвилю «оксамитових революцій» на ісламському «Сході» привела до ескалації насильства (тільки в одній Лівії десятки тисяч жертв серед мирного населення, тисячі загиблих в інших країнах) та перемога ісламського фундаменталізму. Наприклад, в Єгипті не поміченим залишився факт підпалу церкви християнської громади коптів, та впевнена перемога на попередніх етапах виборів радикальних ісламських партій «Браття-Мусульмани» та салафітської «Ан-Нур», що аж ніяк не належать до проєвропейських, демократичних. Західним теоретикам не вдається зрозуміти, що «демократія по-мусульманські» повинна мати і має значні відмінності від «європейського» типу, і не тому, що недорозвинена, а тому, що інша. Різноманітність та багатомірність є важливою рисою демократії.

На цьому тлі слід зазначити зростання «ризиків» у ісламському світі загалом та необхідності сучасного переосмислення розуміння «Східної» суспільної системи зв'язків та суспільства в цілому.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасна соціально-наукова думка має теоретичні надбання синергетичних і тоталогічних концепцій, що у такому випадку надають змогу зберігати певні неторкані «тоталосні» цінності, визнаючи такі самі права та цінності «третього світу». Це передбачає побачити в нібито хаотичних змінах, що не відповідають євротрадиціям, порядок іншого типу системності, послаблення цілої низки «ризиків» у сучасних і майбутніх відносинах між Сходом і Заходом.

Багатополлярність, поліцентрічність сучасного «культурного світу» є, щонайменш, незаперечним фактом, який потребує визнання та формування відповідних до реалій досліджень, оновлених теоретичних розробок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек. — М. : Прогресс – Традиция, 2000. — 289 с.
2. Бойченко І.В. Філософія історії / І.В. Бойченко. — К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. — 723 с.
3. Бугаев А.Ф. Третья мировая теория Муаммара Каддафи и поливухревая модель развития общества / А.Ф. Бугаев // XXI століття: Альтернативні моделі розвитку суспільства. — К. : Фенікс, 2006. — С. 32—36.
4. Гринько Е.А. Социально-экономическое учение Ибн Халдуна –предвестник третьей мировой теории / Е.А. Гринько // XXI століття: Альтернативні моделі розвитку суспільства. — К. : Фенікс, 2006. — С. 52—58.
5. Данилевский Н.Я. Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения Славянского мира к Германско-Романскому / Н.Я. Данилевский. — М. : ЭКСМО: Алгоритм, 2003. — 634 с.
6. Кизим В.В. Оновлення – тотальність – постнекласика / В.В. Кизим // Totalogy. Постнекласичні дослідження. — К. : ЦГО НАН України, 1995. — С. 9—18.
7. Кирабаев Н.С. Социальная философия мусульманского Востока: эпоха средневековья / Н.С. Кирибаев. — М. : Изд-во Ун-та дружбы народов, 1987. — 173 с.
8. Кравченко С.А. Социология модерна и постмодерна в динамически меняющемся мире / С.А. Кравченко. — М. : МГИМО - Университет, 2007. — 264 с.
9. Немировский В.Г. Социология: Классические и постнеклассические подходы к анализу социальной реальности / В.Г. Немировский, Д.Д. Невирко, С.В. Гришаев. — М. : Российск.гос.гуманит.ун-т, 2003. — 550 с.
10. Пригожин И.Р. Порядок из хаоса / И.Р. Пригожин, И. Стингерс. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — 437 с.
11. Романенко О.В. Соціально-технологічні типи суспільства / О.В. Романенко. — К. : Купріянова, 2005. — 319 с.